

JOSIP BAOTIĆ

O NORMI I NEKIM NEKODIFICIRANIM IZRAZIMA U NAŠEM JEZIKU

1. Lingvistička nauka u cjelini, od Paninija do naših dana, imala je normativni karakter. Zaustavljanje stihijnih procesa u jeziku propisivanjem norme prema nekom govoru ili jeziku kao uzoru, odnosno ukazivanje na to šta je pravilno a šta nije, bio je sve do XIX stoljeća, moglo bi se reći, zadatak lingvista kome niko nije osporavao primat nad drugim vidovima lingvističke djelatnosti.¹ Sa XIX i XX stoljećem, vremenom u kome je lingvistika postala samostalna naučna disciplina, proširilo se interesovanje lingvista i na druge oblasti nauke o jeziku, ali je i dalje ostao živ interes za pitanja jezičke norme kao regulatora anarhije u jeziku. Istina, težište interesovanja u posljednjem stoljeću pomjereno je sa utvrđivanja pravila ka osvjetljavanju lingvističkih premisa norme, elemenata na kojima se ona zasniva ili treba zasnivati u bilo kom jeziku. Kao rezultat takvog pristupa normi pojavio se veći broj radova u kojima je klasičan pristup normiranju u jeziku, bez obzira što još nije bila izrađena nova, cjelovita i jedinstvena koncepcija, ozbiljno uzdrman i osporen, a mnogi sudovi, posebno pojam *pravilnog* i *nepravilnog* u jeziku, stavljeni pod znak pitanja.²

2. Normativnost je karakteristična i za naš standardni jezik. Od Vukove reforme književnog jezika zasnovane na osnovama progresivnijih govora štokavskog dijalekta pa do danas nastojalo se

¹ F. M. Berezin u knjizi *Istorija lingvističkih učenij* ističe da je Panini napisao prvu normativnu gramatiku (IV stoljeće prije n. e.) sa preko 4 hiljade pravila (Moskva, str. 5).

² Pregled osnovnih teorijskih dostignuća o normi, u čemu su češki lingvisti dali najzapaženije radove, pregledno je dat u radu Aloisa Jedličke »Zur Prager Theorie der Schriftsprache« — Travaux linguistiques de Prague, Prag 1964. U nas su novi pogledi na normu našeg jezika najradikalnije izloženi u radu M. Riđanovića »O jezičkom normiranju (kod nas) u svjetlu moderne lingvistike«, Književni jezik, 1—2, Sarajevo, 1972.

da se što je moguće više sve propiše i da se strogo razgraniči *pravilno* od *nepravilnog*, odnosno ono što u jeziku treba podržavati i čemu treba pribaviti prestiž od onog što ne zaslužuje takav status i što treba potiskivati iz jezika.

Mada sa dosta zakašnjenja, sva pitanja sa repertoara problematike norme našla su odraza i u diskusiji o normi u našem jeziku.³ Brojni »jezički savjetnici« i rubrike »naš jezik« u novinama pokazuju da borba za kulturu jezičkog izraza, odnosno za zaštitu normom preferiranih oblika od izraza koji iz govornog jezika prodiru i u pisani, iz dana u dan postaje sve šira i oštrija. Za razliku od sredina u kojima je nivo lingvističke teorije bio viši i u kojima su slična pitanja brže i jednostavnije rješavana, kod nas ona još uvijek izazivaju oštre konfrontacije čak i kada se ne osporavaju postulati lingvističke teorije u normi u jeziku.⁴

Samo po sebi se nameće pitanje da li je intenzivirana borba za kulturu našeg jezika uvijek posljedica niskog nivoa pismenosti ili i otpora naših lingvista promjenama koje u jezik unosi duh novog vremena, odnosno da li se nepismenošću i niskim nivoom jezičke kulture proglašava sve što stvarno tako treba nazvati ili se pod taj nazivnik svodi i ono što je novo u jeziku i što se ne uklapa u tradicionalno poimanje pravilnog u jeziku.

3. Odgovor na ovo i slična pitanja ako bi se problem vidio samo sa jedne ili samo sa druge strane, po našem mišljenju, ne bi bio bezrezervno prihvatljiv. Nivo pismenosti, u to valjda ne treba nikoga uvjeravati, iz dana u dan postaje sve viši i viši, ali se broj onih koji se služe standardnim jezikom također povećava. Budući da svako sa sobom nosi i osobine svog idiolektu i govornog jezika, a da je demokracija prodršla u sve pore društvenog života, nužno se svakom od nosilaca našeg jezika nameće pitanje po čemu je njegov izraz inferiorniji od izraza u normi kada je strukturno korektan, odnosno da li bi norma bila takva kakva je da je njegov dijalekt, što je lingvistički moguće, postao osnovica za standardni jezik.

Problem smo namjerno maksimalno uprostiti. Za nas je važna činjenica da povećanje broja nosilaca ili bolje reći korisnika stan-

³ Pored pomenutog rada u fusnoti 2, na stranicama ovog časopisa objavljeni su radovi: Bogdan L. Dabić, *Jezička norma, sredina i kultura govora*, sv. 3—4, 1972; M. Karadža-Garić, *Neki metodički aspekti normiranja i standardizacije našeg jezika*, sv. 1—2, 1975; Sv. Marković, *Kolebanja u normi srpskohrvatskog standardnog jezika*, sv. 1—2, 1976; te prevodi: Vilém Mathesius, *O zahtjevu stabilnosti u književnom jeziku*, sv. 1—2, 1973; Bohuslav Havranek, *Teorija književnog jezika*, sv. 1, 1977.

Časopis Jezik je 1965—66. godine u broju 1 objavio: M. Ivić, *Problem norme u književnom jeziku*; Lj. Jonke, *Problem norme u hrvatskosrpskom jeziku*; M. Hraste, *Problem norme u književnom jeziku*; R. Katičić, *Problem norme u književnom jeziku*. Iz dosta radova izdvajamo još: R. Katičić, *O normativnoj naravi jezika*, Jezik, sv. 5, god. XVII, str. 129—134; M. Pešikan, *Leksičko blago našeg jezika i normativni odnos prema njemu*, Naš jezik, knj. XVIII, sv. 1—2, str. 80—92; M. Stevanović, *Iako neophodna, revizija norme književnog jezika treba da se vrši oprezno*, Naš jezik, knj. XXII, sv. 1—2, str. 8—14, te knjigu Dalibora Brozovića, *Standardni jezik*, Zagreb.

⁴ Vidi: J. Vuković, *Kultura i nekultura našeg književnog jezika*, Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti, br. 8, Banjaluka, 1977, str. 1—14.

dardnog jezika rađa i različite pristupe vrednovanju da li je neki izraz, uslovno rečeno, pravilan ili nije, odnosno može li se ili ne može javiti u književnom (standardnom) jeziku.

4. Mada jezička norma u svakom jeziku nastaje kao rezultat svjesnog opredjeljenja za ona jezička sredstva koja na najbolji način reprezentiraju jezičku stvarnost i mada niko normiranom jezičkom izrazu ne poriče komunikativnu prednost i socijalni prestiž, s vremena na vrijeme, istina sa dosta opreza, i kod jednog broja lingvista može se pročitati i po koja riječ u odbranu izraza koje naši normativci svrstavaju u nepravilnosti. Pri tom se obično poziva na lingvistički aksiom — da i normirani, standardni jezik podliježe promjenama, karakterističnim za jezik u cjelini, i tvrdi da mu upravo te promjene omogućavaju da se prilagodi potrebama kolektiva kao instrument njegove kulture. Uz prigovore, tradicionalnim normativcima upućuje se ne rijetko i pitanje: na kojim lingvističkim kriterijima se zasniva ocjena da je neki izraz koji se nametnuo upotrebom u govornom jeziku *nepravilan* te mu zbog toga nije mjesto u standardnom jeziku.

5. Ovdje, naravno, nije riječ o elementarnim, pravopisno-gramatičkim greškama, očvidnim svakom manje ili više pismenom čovjeku. Kvalifikaciju *nepravilnog* za odstupanja ove prirode niko ne osporava niti se usteže da je izrekne. Svako pismen će se pridružiti jezičkom stručnjaku kada *šćeo, bijo, ajmo, jere, nami* i sl. proglasi formama kojima nema mjesta u standardnom jeziku, odnosno kada naznačene oblike proglasi nepravilnim, jer oni to i jesu samim tim što su u suprotnosti sa decidnim pravilima koja prate normu.

Neslaganja su i kod lingvista i kod obrazovanih ljudi kada se takvom kvalifikacijom označe izrazi u onim kategorijama jezika koje su pravilima samo načelno regulisane, kao sintaksa npr., pa se nepravilnim proglase izrazi tipa: *koristiti priliku, u vezi toga, govoriti po pitanju, vidio sam ih svižu* itd., jer su oni jako česti i u govoru ljudi koji su ovladali svim elementima pismenosti.

6. Norma ni jednom od ovih izraza, kao ni mnogim drugim slične prirode, ne priznaje, dakle, status pravilnog u našem standardnom jeziku. U *jezičkim savjetnicima*, ili jezičkim rubrikama, oni su proglašeni nepoželjnim gostima u jeziku jer ozbiljno ugrožavaju nivo pismenosti i jezičke kulture. Rečeno je i zašto. Navodimo te argumente onako kako su dati u literaturi, uz napomenu da je izbor slučajan i da se navedeni argumenti kod jednog autora mogu naći i kod drugih ako analiziraju dotični primjer.

6.1. Za izraz *koristiti priliku* M. Šipka u svom *Jezičkom savjetniku* piše: »Veza glagola *koristiti* sa akuzativom ne odgovara duhu našeg jezika. Ta je konstrukcija nastala pod uticajem njemačkog jezika, u kome glagol *nützen* ili *nutzen* (= koristiti) s objektom u akuzativu znači »zu seinem Vorteil gebrauchen« (doslovno: u svoju korist upotrijebiti). U našem književnom jeziku, međutim, ovo značenje izražava se drugim glagolima: *iskoristiti (iskorištavati), eksploatisati, upotrijebiti (upotrebljavati)* ili, čak, *zloupotrijebiti (zlo-*

upotrebljavati) — sve s objektom u akuzativu, zatim *koristiti se* i *služiti se*, *poslužiti se* — s dopunom u instrumentalu i sl. ili sasvim drukčijim konstrukcijama».⁵

Na sličan način ovu konstrukciju diskvalificirao je i A. Peco: »Upotreba glagola *koristiti* u značenju: *upotrebljavati nešto u svoju korist*, *poslužiti se nečim u svoju korist* sa dopunom u akuzativu: *koristim ovu priliku*, nije dakle, u duhu našeg jezika. To je germanizam koji se od ranije uvriježio u naš jezik. U našem jeziku za to značenje upotrebljava se glagol *koristiti se* uz koji dolazi kao dopuna imenica u instrumentalu: *Koriste se tuđom snagom*...«.⁶

6.2. Izraz *u vezi toga* Lj. Jonke na sljedeći način osporava kao korektan: »Svaki dan slušamo, a i čitamo u novinskim tekstovima i na zapadu i na istoku da se štogod dogodilo ili reklo 'u vezi toga' [...] U hrvatskosrpskom jeziku postoje mnogi pravilni izrazi s riječju veza, npr.: prekinuti veze s kim, staviti se u vezu s kim, to nema nikakve veze s tim, on ih je doveo u vezu sa svojim prijateljima, stupili su u izravnu vezu s proizvođačima [...] S druge pak strane govorimo o vezama prijateljstva, o vezama ljubavi, o vezama drugarstva i sl. Prvo je bila prijedloška veza kojom se ističe društvo i zajedništvo, a drugom skupinom izraza imenica *veza* se povezuje s genitivom objašnjavanja o kakvoj se vezi radi. Ako pogledamo ova dva načina povezivanja imenice *veza*, uočit ćemo bez poteškoća da naš inkriminirani izraz 'u vezi toga' [...] ne ide u drugu skupinu primjera (veze prijateljstva, veze drugarstva), nego u prvu skupinu (veze s neprijateljima, veze s mišljenjem). Prema tome je onda jasno da ne smijemo ukrštavati ova dva tipa izražavanja, jer svaki od njih ima svoj unutrašnji, logički, pa i sintaksički smisao. Jedno je društvo, a drugo je objašnjavanje...«.⁷

6.3. Na sličan način je inkriminiran izraz *govoriti po pitanju* i slične konstrukcije (*govoriti po*...). U gramatici M. Stevanovića može se pročitati: »Rang osobine književnog jezika uopšte se ne može priznati ni vrlo rasprostranjenoj upotrebi predloga *po* u funkciji daljeg objekta u primjerima tipa: ... On i uća se potpuno razilaze u mišljenjima po vojničkim pitanjima... Naročito je u naše vreme upotreba lokativa s predlogom *po*, o kojoj sada govorimo, dobila veliko rasprostranjenje, koja nije u skladu sa principima sintakse našeg jezika, u kojoj sve osobine trebaju da čuvaju domaći, narodni karakter. Primljena sa strane, svakako iz ruskog jezika, preko knjiga uglavnom, ona je prvo dobila dublji zahvat kod gradskog stanovništva i širi se sve dalje i u najšire slojeve radnih ljudi. Na nju kao stranu prirodi našeg jezika ukazuje i T. Maretić...«.⁸

6.4. Za konstrukciju *vidio sam vas sviju* sâm sam napisao: »Konstrukcija *vidio sam ih sviju* nema oslonca u našem jezičkom sistemu. Kao što je poznato, akuzativ ove zamjenice glasi *sve* i ni

⁵ M. Šipka, *Jezički savjetnik*, Sarajevo 1975, str. 238—9.

⁶ A. Peco, *Jezik naš svagdašnji*, Sarajevo 1969, str. 139.

⁷ Lj. Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb 1965, str. 378.

⁸ M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik*, II, Beograd 1974. str. 516—17.

u jednoj od naših gramatika ne navodi se neka alternativna forma uz njega. Najmanje bi to mogao biti oblik *sviju*, koji je iz stare dvojine prodro u genitiv množine i koji se danas javlja kao alternacija oblika *svih*, te možemo reći: *sa svih strana* i *sa sviju strana*, a da se ne ogriješimo o normu, što činimo kada kažemo: *vidio sam ih sviju*, umjesto *vidio sam ih sve*. Samo na prvi pogled, bez dublje analize, moglo bi se učiniti da je ova pojava paralelizam već postojećim relacijama kod imenica muškog roda tipa *konj*, kod kojih se genitiv i akuzativ oblički podudaraju, jer i u navedenim konstrukcijama zamjenički oblici upućuju na bića, pa bi se moglo reći da se postojeći odnos kod ovog tipa imenica prenosi i na druge morfološke kategorije, u ovom slučaju imenice. U ovakvom pristupu previđa se da ovo pravilo kod imenica važi samo za jedninu... Budući da je u konstrukcijama o kojima govorimo riječ o množinskim oblicima zamjenice *sav*, izjednačavanje genitiva i akuzativa plurala bi bilo izvan postojećih odnosa u našem jeziku.«⁹

7. Čak i ako navedeni primjeri nisu najsrećnije izabrani i ma koliko se strukturalno razlikuju, pažljivijem čitaocu neće promaći jedna zajednička crta koja je kod svih jako izražena i koja ih povezuje — svi su u govornom jeziku jako frekventni i kod obrazovanih ljudi. Kada se zna da je funkcionalna vrijednost svakog izraza u jeziku u direktnoj ovisnosti od njegove frekventnosti, postaje jasno zašto i pored svih vještačkih barijera potkrijepljenih poštivanjem norme, ovi izrazi sve više prodiru prvo u slobodniji govor obrazovanih ljudi, a zatim i u standardni jezik.¹⁰ Upozorenja poslenika u oblasti kulture jezika da su ovo odstupanja i od strukture i od duha našeg jezika nemaju ni približno onakav efekat kakav imaju kada su u pitanju greške ortografske ili fonetsko-morfološke prirode. Sudeći po probijanju ovih izraza i u pisani vid standardnog jezika, i lektorske službe, jezičke straže pred vratima standardnog jezika, postale su u nekim slučajevima nemoćne. Razumije se da je njihova nemoć posljedica dileme koja nije otklonjena ni među lingvistima — da li su ovo greške, ili u blažoj formi — da li je svaki od ovih izraza, uz prihvatanje da jest odstupanje od norme, pogrešan i da li ga treba po svaku cijenu protjerivati iz jezika, ili ga kao nov izraz prihvatiti u standardnom jeziku paralelno sa već postojećim sa istom semantičkom vrijednosti.

8. Na ovom mjestu nećemo detaljnije osvijetljavati postulate na kojima je bazirano *za* ili *protiv* kada je u pitanju status ovih i sličnih izraza u standardnom jeziku. Napomenućemo samo da su protiv ovakvih novih izraza u standardnom jeziku normativci koji smatraju da norma mora biti naslonjena na jezičkoistorijski kriterij, po kome je pravilno samo ono što se razvilo i što je u skladu sa jezičkim zakonima karakterističnim za razvoj tog jezika, a da su

⁹ J. Baotić, *Za 'sve', a protiv 'sviju'*, u knj. *Naš jezik u praksi*, Sarajevo 1979, str. 289.

¹⁰ Kada se u radu *govor, govorni jezik* oponira terminima *standardni, književni jezik*, onda se pod prvim podrazumijeva jezik bez kodificirane norme, a pod drugim jezik sa kodificiranom normom.

za njih jezičari koji smatraju da u jeziku nema ničega ni pravilnog ni nepravilnog pa je bolje upotrijebiti ono što je svakodnevno jer je i za govornika i za slušaoca lakše.¹¹

Ne treba posebno naglašavati da je normativna djelatnost u našem jeziku zasnovana na jezičkoistorijskom kriteriju. Da on, kao ni biološki (jezik je organizam koji se najbolje razvija ako je slobodan) nije dovoljan, već je poodavno ukazano u lingvističkoj literaturi.¹²

9. Već četrdesetih godina našeg stoljeća češki lingvisti su kao jednu od osnovnih karakteristika standardnog jezika istakli njegovu *elastičnu stabilnost odnosno fleksibilnost*. Time su ukazali na činjenicu da postojanost jezika, pa prema tome i njegove norme, nije apsolutna i da se i jezik i norma nužno prilagođavaju formama kulturnog života, čemu u osnovi i služe. Istorija svakog jezika pokazuje da se jezički razvoj odvija u stalnim odstupanjima od onoga što se u datom trenutku smatralo pravilnim, odnosno da su brojni primjeri koji potvrđuju da je nešto što se u nekom trenutku smatralo za pogrešno kasnije priznato kao sasvim pravilno, te se sa naučne tačke gledišta teško nešto i može nazvati pravilnim ili nepravilnim. Češki lingvisti su prvo ukazali, pa na brojnim primjerima dokazali, da je procjena toga što je u jeziku pravilno, a što nepravilno relativna i da nije vezana samo za lingvističke karakteristike izraza nego, više od toga, za socijalni prestiž sredine u kojoj su ti izrazi ponikli, ili iz koje dolaze, odnosno ukazali na socijalnu dimenziju ove problematike.

U ovom svjetlu, kako to eksplicitno ističe Jespersen, »pravi lan govor znači onaj govor koji zajednica od nas očekuje, pa su pogreške u jeziku samo odstupanja od zahtjeva zajednice, bez obzira na unutarnju vrijednost riječi i oblika«.¹³

10. Za ilustraciju iznesenih stavova u našem jeziku može poslužiti vrlo frekventan glagol *prevazići*. On i oblici od njega u svojoj strukturi nose jedno odstupanje od procesa kome su bile podređene riječi sa praslavenskom *vě* u našem jeziku kao prefiksom ili početnom sekvencom. Poznato je da je skup *vě* dao u takvim slučajevima *u*: *vědovica* — *udovica*, *věžešti* — *užeći*, *věziti* — *uzići* (*uzaći*), pa bi istorijski gledano korektan oblik ove riječi bio *preuzići* (*preuzaći*). Međutim, on nigdje nije potvrđen kao funkcionalan. U Vukovom *Rječniku* iz 1818. nema ni riječi *uzići*. Tek 1852. Vuk će dati oblik *uzići* i *prevazići*, ali ovaj drugi u značenju *previsiti*.¹⁴ U *Rječniku JAZU* ukazuje se da je adekvatna forma *preuzići*, ali da nije zabilježena u upotrebi.¹⁵ U *Rječniku* Matice srpske, dakle najnovijem, ta riječ je data i u značenju *nadvladati*, *svladati*. Ovaj rječnik registruje pomenuto značenje u tekstu R. Zogovića iz 1947. godine.

¹¹ Potpunije informacije čitalac će naći u knjizi O. Jespersena *Čovječanstvo, narod i pojedinac sa lingvističkog stanovišta*, Sarajevo 1970, str. 76—79.

¹² Vidi: O. Jespersen, o. c., *Kriteriji pravilnog u jeziku*, str. 75—108.

¹³ O. Jespersen, o. c., str. 122.

¹⁴ Vidi: *Srpski rječnik*, Beč 1852, str. 576 b.

¹⁵ Vidi: *Rječnik JAZU*, knj. XI, str. 779 b.

Teško je povjerovati da je ova riječ u tom trenutku imala veliku frekvenciju i da se u tretmanu odvijala po bilo čemu od njoj sličnih *vaskrsnuti*, *vaznijeti*, *vazaći*, prisutnih u narodu pod uticajem crkvenoslovenskog jezika, ali ne i priznatih u standardnom jeziku. Danas joj niko ne osporava standardnost jer ispunjava zahtjev za jednice na komunikativnom planu.

11. Češki lingvisti su, dakle, dvadesetak godina prije zasnivanja sociolingvistike kao posebne lingvističke discipline normu shvatili kao sociolingvističku kategoriju, što znači da tzv. pravilnost izraza nisu vezali samo za strukturu izraza nego i za njegovu funkcionalnu vrijednost u konkretnom društvu. Sociolingvistički pristup jeziku, afirmisan kasnije kao jedan od najplodotvornijih pristupa jeziku, pokazao je u kolikoj mjeri su oni bili u pravu kad su raspravljali o pitanjima standardnog jezika i norme, posebno u stavu da je procjena šta je u jeziku pravilno a šta nepravilno relativna i da se ne smije zasnivati samo na lingvističkim karakteristikama izraza, odnosno samo na korektnosti njegove strukture.

Sociolingvisti su, pored ukazivanja na složenost faktora koji utiču na normu, ukazali i na tendencije koje pritišću normu i pod čijim pritiskom se ona nužno mora mijenjati u već standardiziranim jezicima. Kao najsnažniju među tim tendencijama izdvojili su tendenciju *jezičke demokratizacije*, ističući da se u jezicima koji već imaju ustaljenu normu pod njenim pritiskom očituje sve veći prodor leksičkih, morfoloških i sintaksičkih vrijednosti iz govornog jezika u književni (standardni) jezik. Ovaj pritisak je posebno snažan u sredinama u kojima se radikalno mijenja ili je izmijenjena struktura književnog jezika. Tamo gdje standardni jezik nije privilegija određenog društvenog sloja, nego svih, ili gotovo svih, slojeva društva, odnosno gdje je jezička politika usmjerena u tom pravcu, razlike između govornog i standardnog jezika postaju manje i prodorom izraza iz govornog jezika u standardni. Nema potrebe posebno naglašavati da je i naša situacija jedna od takvih.

12. Izrazi iz govornog jezika koji se učvrste u raznim sferama funkcioniranja standardnog jezika svoje mjesto u standardnom jeziku ne nalaze istiskivanjem već kodificiranih vrijednosti, nego tek kao varijante sa pravom egzistiranja. Tolerantniji odnos prema ovim »nepravilnostima« ne znači i automatsko priznavanje statusa kodificiranog izraza. To je i razumljivo ako se ima na umu da norma kodificira samo rezultate razvoja, a da u njoj u svakom trenutku obično egzistiraju i elementi starih i novih vrijednosti, pri čemu novi elementi potiskuju stare, da bi i sami kad postanu stari, bili potisnuti od novih koje jezički razvoj donese. To što se u lingvistici obično naziva *dinamizam kodificirane norme* i omogućava standardnom jeziku kvalitet *elastične stabilnosti*, koji »pogoduje sporazumevanju, jer, i kada bi se jezik stihijski menjao, i kada bi ostajao nepromjenjiv, to bi sporazumevanju stvaralo nepremostive teškoće«.¹⁶

¹⁶ M. Radovanović, *Sociolingvistika*, Beograd 1979, str. 84.

Da bi neki od ovih novih izraza bio kodificiran normom kao oblik standardnog jezika, treba, prema mišljenju nekih lingvista, da uđe u široku upotrebu i da bude prihvaćen od većine.¹⁷ Ovo, naravno, ne znači da svaki izraz koji ovlada ovim kvalitetima automatski mora ući u repertoar sredstava standardnog jezika. Šta više, brojniji su izrazi koji su ovladali ovim kvalitetima, a nikad nisu postali oblicima standardnog jezika. Izbor, odnosno kodifikacija zavisi od stepena uzajamne povezanosti unutarlingvističkih i ekstralingvističkih faktora: djelovanja tradicije (kulturne, mjesne, socijalno-klasne, profesionalne), rasprostranjenosti i perspektivnosti jezičkog izraza, škole kojoj pripada kodifikator i sl.¹⁸

13. U svjetlu iznesenih mišljenja o normi u jeziku i izrazima koji nemaju status kodificiranog oblika, vraćamo se još jednom izrazima navedenim u tački 6.

Svi ovi izrazi imaju prema sebi kodificirane izraze, te su u ovom trenutku nove forme koje govor kao živ proces podržava i nameće standardnom jeziku kao perspektivne. Opredjeljenje naših jezičkih poslanika do sada je uvijek bilo za normom utvrđene forme. Dajući im prednost, u većini slučajeva, ako ne i uvijek, anatemisali su izraze iz tačke 6, i njima slične, kao nepravilne, često bez osjećaja potrebe za lingvističkom argumentacijom iznesenog suda. Da takav pristup u sebi nosi dosta slabosti, najbolje pokazuje sudbina izraza *koristiti priliku*. U svim jezičkim savjetnicima, čak i novijeg datuma, on je proskribovan kao barbarizam koji se uvukao »putem novina i putem ljudi koji ne poznaju naš književni jezik i koji nemaju dobro razvijen jezični osjećaj«, kako piše jedan naš ugledni lingvist. Pa ipak, u najnovije vrijeme čuju se i drugačija mišljenja. Iznose ih čak i oni koji su ga ranije anatemisali.

A. Peco u »Informatoru«, napisanom zajedno s M. Pešikanom, napušta kategoričan sud iznijet u knjizi *Jezik naš svagdašnji*: »Obrt koristiti nešto ne smatra se sasvim književnim, ali se veoma široko upotrebljava.«¹⁹ E. Fekete je otišao još dalje: »Novija istraživanja pokazala su da je obrt koristiti nešto jednako običan koliko i obrt koristiti se nečim«, te je iznio i sud po kome »uhodanost i rasprostranjenost jedne pojave u jeziku daje joj prava građanstva i menja kodekse.«²⁰ U svom radu *Može li se 'koristiti prilika'*²¹ ukazao sam da se konstrukcije *koristiti odmor* ili *koristiti bolovanje* ne mogu supstituirati konstrukcijama *koristiti se odmorom* ili *koristiti se bolovanjem*, jer ove imaju drugačije značenje. I. Klajn je dao još jedan argument: »Pomenimo još neke okolnosti koje su protivnici prelaznog koristiti potpuno izgubili iz vida. Ako se ne sme reći 'Koristim nešto', 'Koristim sredstva', i sl., to automatski znači da taj glagol nema trpnog prideva (i da, prema tome, greši

¹⁷ Z. D. Popova, *Prostorečnije upotrebljenje padežnih form i literaturnaja norma*, u knj. *Sintaksa i norma*, Moskva 1974, str. 177.

¹⁸ Vidi: Z. D. Popova, o. c., str. 176.

¹⁹ A. Peco i M. Pešikan, *Informator o savremenom književnom jeziku sa rečnikom*, Beograd 1967.

²⁰ Citirano prema radu u fusnoti 22.

Pravopisni rečnik kad oblike trpnog prideva daje *korišćen* i *korišten*; da se ne sme upotrebiti ni pasivna konstrukcija (*Sredstva su retko korišćena*), ni bezlična (*Sredstva se pravilno koriste*), niti glagolska imenica s objektom u genitivu (*korišćenje sredstava*) jer svi ti obrti postoje samo kod prelaznih glagola. Jasno je koliko bi to osiromašilo izraz, a istovremeno ga učinilo krutim i glomaznim. Neka tačka dnevnog reda, na primer, koja glasi 'Izveštaj o korišćenju sredstava', morala bi se prekrojiti u 'Izveštaj o tome kako su se članovi našeg kolektiva koristili sredstvima'.²²

Od svoga stava u *Jezičkom savjetniku* odstupio je i M. Šipka.²³

14. To što se dogodilo sa izrazom *koristiti priliku*, odnosno sudom o njemu, nije karakteristično za ostale slučajeve navedene u tački 6, i slične koji nisu navedeni. Ukoliko isključimo načelnu podršku ovim oblicima, samo za izraz *u vezi toga* našli smo obrazloženo mišljenje da treba da ima status kodificiranog izraza.²⁴

Budući da naše razmatranje ima načelan karakter, ne navodimo izneseno mišljenje. Detaljnije zadržavanje na izrazu *koristiti priliku* dovoljno je za svođenje razmišljanja na iznošenje stavova:

a) Sukob jezičke norme i jezičke prakse je dijalektika jezika i preduslov njegovog razvoja. Jezičkom stručnjaku preostaje da prati odvijanje procesa i normu shvati ne samo kao skup decidnih i neprikosnovanih pravila nego i kao skup saznanja o jeziku kao sistemu, koja se svakim danom obogaćuju i proširuju.

b) Izrazi koji nisu u suprotnosti sa jezičkim sistemom u cjelini ne smiju se označavati kao nepravilni. Budući da ne narušavaju odnose u sistemu, bez obzira što nisu kodificirani, ili većina od njih nikada neće biti kodificirana, oni su potencijal za zdravu konkurenciju postojećim kodificiranim oblicima.

c) Visok stepen rasprostranjenosti nekodificiranom izrazu otvara mogućnost da postane sastavni dio normiranog, standardnog jezika. On će to stvarno postati tek onog trenutka kada se ne bude osjećao kao odstupanje od norme, tj. kada probije sve one barijere kojima je u jednoj društvenoj zajednici zaštićen standardni jezik, prije svega lekturu kao čuvara jezičke norme.²⁵

15. Zalaganje za ovakav tretman nekodificiranih oblika preduslov je da jezička norma izvire iz jezičke prakse, a ne obratno, ali i da norma usmjerava praksu stavljajući prepreke konstrukcijama koje nisu kodificirane. Drugačiji postupak ne bi bio na korist jeziku. Norma po svojoj suštini konzervira jezičko stanje i kad bi bila

²¹ J. Baotić, *Može li se 'koristiti prilika'*, u knj. *Naš jezik u praksi*, Sarajevo 1979, str. 294.

²² I. Klajn, *'Koristiti' na prekretnici*, *Politika*, 1. VIII 1977, str. 9.

²³ U rukopisu knjige *Jezički savjetnik*, II, ovom problemu posvećen je poseban članak.

²⁴ M. Riđanović, o. c., str. 16.

²⁵ Od izraza navedenih u tački 6, u ovom trenutku samo su izrazi tipa *koristiti priliku*, sa glagolom *koristiti* kao prelaznim, probili sve barijere i zauzeli mjesto u standardnom jeziku paralelno sa kodificiranim *koristiti se nečim*, te nema razloga da ne budu kodificirani.

apsolutna, nepromjenjiva, sputala bi jezik u razvoju, a kad ne bi bila stabilna izgubila bi kvalitet svjesnog opredjeljenja i postala bi spontana. Poznato je da krajnosti kao rješenja nisu nikada najbolja rješenja. Ni u jeziku nije drugačije.

ON LANGUAGE NORM AND SOME NON-CODIFIED EXPRESSIONS IN SERBOCROATIAN

Summary

The author clarifies problems of non-codified expressions and their place in standard language from the aspect of norm taken as a socio-linguistic category.

Pointing out the basic postulates of norm in linguistic theory, the author advocates the treatment of frequent non-codified expressions in Serbocroatian language in accordance with the knowledge about standard language accumulated in 20th century. He is against denying these expressions the place in standard language because of their structural incorrectness, or against giving them their place only because they have proved, in practice, to be normative and readily accepted.